

„Бугарска дебата” о Великом рату и „његовим доживљајима”:

Иван Еленков, *Родно и Дясно. Принос към историята на несбъднатия „десн проект” в България от времето между двете световни войни*, София, 1998

„Историчари мога поколења живели су срећно. Лако су налазили посла на универзитету, имали времена да читају и пишу; имали су добро издаваштво у Француској и иностранству и осим тога, створили су једну сразмерно хомогену средину, одржавајући између себе чешће добре него лоше односе. Узрок томе је тај, да су и они били наследници једне историје, историје, која је такође једна срећна историја...” (Furet 1982: 1.)

Та историја историје је „стара дисциплина”, коју су обновили „Анали” око Лисијена Февра и Марк Блока; срећна историја, разуме се, истих је оних историчара, који су у касну јесен 1919. године ушли у некадашњи Вилхелмов универзитет у Стразбуру, у **војничким шинџелима**, како би се заједно с колегама Ш. Переном, Ж. Лефевром, Ш. Блонделом, М. Халбваксом... примили незахваљног посла очувања успомене на најугледнију немачку високошколску установу, и њеног претварања у научну и интелектуалну витрину Француске (Carbonell et Livet 1979: 65–67). Њихов успех тамо, који се обично представља у форми „отискивања изван граница традиционалне историје и отварања нових историјских стваралачких равни у свим областима” (Фурет 1982:1.) везан је за **њихова искуства из Великог рата** уопште (Burke 1990), као и за личне **ратне доживљаје Марк Блока** (Ginzburg 1973; Fink 1980; Le Goff 1983), искуства, које ослобађају „палету потиснутог” и враћају „одбачено” у област научног трагалаштва (Schmit 1978); искуства које откривају неслућене „осећајности”, ширећи хоризонте „ранијих радова Марк Блока као медијевиста” (Febvre 1945).

Књига, која је медијевистику извела изван ограничених оквира приче о политичком догађају, дала легитимитет историјском проблему, која је оцртала истраживачка поља историје менталитета и успоставила „регресиван метод”¹

¹ Marc Bloch, *I re traumatiche. Studi sui caratteri sovranaturali attribuiti alla potenza dei re particolarmente in Francia e in Inghilterra*. Prefazione di Jacques Le Goff con un Ricordo di Marc Bloch di Lucien Febvre, Torino, 1989, p. XVII–XVIII. (1) Војно искуство појачало је убеђење Марка Блока да, ако „неразумевање у садашњости се фатално рађа да од непознавања прошлости”, онда није мало

је „**Краљеви чудотворци...**” Марка Блока (Bloch 1924); она је прва трагала за гестовима, представама и ритуалима историјских друштава, тежећи да историчара ослободи зебњи од упуштања у истраживање и утврђивање „универзалног начина мишљења, осећања и дејстава” (Blondel 1928). Ти „Краљеви чудотворци...”, који указују на научно сањарење и теоретску жудњу *Анала* за једном „историјом, различитим у времену и простору, менталитета и понашања” (Le Goff 1983:8), рађају се из Блоквих ратних искустава; у њима он **експлицира у рату преживљен повратак** ирационалним неконтролисаним емоцијама и варварском менталитету, које у његово сазнање умеће ескизу средњовековног друштва (Ginzburg 1973); феноменом „**неистинитих војних новости**” Блок реконструира механизам утицаја „усмене традиције, мајке свих легенди и митова” – дискредитовањем писане речи путем цензуре (Bloch 1921); понашање војника, психологија људи 1914–1918 Блоку објашњавају реакције средњовековног становништва пред чудом краљева (Le Goff 1983); пројекат једног таквог истраживања као тематски и теоријски основ, оцртавао се у данима рата. У истом ратном **искуству и преживљеном** кристалишу се и остале проблемске области великих историјских страсти Марка Блока: **психологија војника и официра, колективна психологија различитих група бораца** (Bloch 1940), **културни супстрат немачких гестова насиља** према француском на окупираним територијама (1914–1918), који је био структуриран у колективној свести, притајеним сећањем на француске стрелице у заседи (Француско-пруски рат 1870–1871) (Bloch 1921). Ту „избија” и оно истраживачко искушење Марка Блока, које ће концентрисати његову енергију, дражити његову машту и одражавати ступањ превладавања теоријских напора: „**фундаменталан однос: сећање-историја**” (Bloch 1925); **Велики рат и преживљена биографска искуства предодређују потоњи историографски контекст и конструишу оптику историјске перспективе.**

Поколење „срећних наследника”, утемељујући ратно искуство својих „претеча-завешталаца”, у пракси ствара садржајно-теоретске параметре и одређује кривуљу историјских истраживања о Првом светском рату. У савременој англо-саксонској и романској историографији (о Првом светском конфликту) тешко ћемо открити дело, чији однос према ономе што се збило 1914–1918. године, није „настао” путем кључних појмова из историје менталитета (представа, слика, сећање, доживљеног, замишљеног...), указујући на везу: сећање-друштво/сећање-историја.² Данас се чак ни „најтрадиционалнија” политичка историја не „усуђује” да приказује ратну прошлост а да не дешифрира вредносно-нормативне кодове многобројних модела понашања на фронту и позадини, или да не проблематизује садржинску раван појма „култура рата”, откривајући различите крајње побуде ратних намера и дејстава.³ Посматрано

вероватно да треба да се „упозна прошлост кроз садашњост”, како је то напоменуо у *Занајти историчара*. Одатле се по његовом мишљењу рађа значај „регресивног метода”... Тако рат пружа историчару инспиративно сечиво за директно праћење средњовековног друштва”. У: Marc Bloch...

² Cfs.: Malograni, P., *Storia politica della Grande guerra 1915–1918*, Bari, 1969; Maurin, J., *Armée-Guerresociété. Soldats Langdociens (1889–1919)*, Paris, 1982; Audoin-Rouzeau, St., 1914–1918, *Les combattants des tranchés à travers leurs journaux*, Paris, 1986; Mosse, G., *Fallen soldiers. Recapturing the memory of the world wars*, Oxford, 1990; *Journaux de combattants & civils de la France de Nord dans la grande guerre*, edités par Annette Becker, 1998.

из угла савременог, нови документи који привлаче пажњу научника најчешће су војничка писма, дневници и биографије... тј. текстови, који откривају архивирана, незванична сећања о рату.⁴ Данас је интерес истраживача окренут историји малих животних светова у данима рата (село, радионица, кућа) у очигледности „свакодневице” и „осећајног” („ридање, смех, исцрпљујући напор, изгубљена или нагомилана богатства, снажне љубави и ужасавајућа усамљеност) (Pouchet 1994); историји, преживљеној и предатој на чување у приватној кореспонденцији, фото-албумима, интимним исповестима, у фондовима националних, регионалних и војних архива (Caucanas et Cazals 1997). Годинама, радозналост историчара фиксирана је за „друштвено-политичко-културно-економско-емоционално-психолошке-механизме”, (ре)конструишући и супротстављајући у социјалном пространству различитог поретка (регионалном, државном, наднационалном) „општа места сећања” (војне споменике, меморијалне комплексе, музеје...)⁵ артикулисана су кроз њихове историјске приповести; радозналост, којој припада почетно место у написаној социјалној историји Првог светског рата (Kocka 1984; Becker 1985; Winter 1997).

Теоретске дискусије окренуте су ка: 1. конкретним могућностима историчаревих сечива да проникну до „зона свесног и подсвесног”, како би растумачио „структуралне елементе доживљеног” и „културну основу понашања” у ратно и послератно време; 2. „ступњу довољности” информације извучене из архивског материјала, како би осмислио и реконструисао „тоталну историју Великог рата”. Овде дебата открива поље сукоба између „замисљеног историјског истраживања” и „његове крајње, практичне реализације”; сукоба, који се обично изражава у негодовању над „недовољношћу архива и методолошкој беспомоћности”; претензији, која не само што не спречава тражење других теоретских приступа и отварање нових „стваралачких поља” за историчара Великог рата, већ напротив често даје легитимитет присуству психоаналитичких техника како при дискурсивној анализи епистоларних, уметничких, (ауто)биографских текстова (1914–1918), тако, на пример, и приликом читања војничке таблице познатог Макса Бекмана (Scultz-Hoffman and Weis 1985; Rumold and Werckmeister 1990). Резултативна величина ових интердисциплинарних напора професионалне заједнице неутврђена је и рађа комплексе библиографија научних радова о Првом светском рату, побуђујући и најстраственијег

³ Cfs.: Brownmiller, S., *Against our Will. Men, Women and Rape*, New York, 1975; Cooper, C., *Behind the lines: one woman's war, 1914–1918*, London, 1982; Eksteins, M., *Le Sacre du Printemps: La Grande Guerre et la naissance de la modernité*, Plon, 1991; *The Nation's Cause, French, English and German Poetry of the First World War*, Routledge, 1991; Tomaselli, S. and R. Porter (ed.), *Rape*, Oxford, 1986; Audoin-Rouzeau, St., *L'enfant de l'ennemi (1914–1918): essai d'histoire culturelle*, Paris, 1993.

⁴ Cfs.: Barhas, L., *Les carnets de guerre de Louis Bartas, tonnelier 1914–1918. Introduction et postface de Rémy Cazals*, Paris, 1978; *Un commandant bleu horizon. Souvenirs de guerre de Bernard de Ligonnières 1914–1917*, présentés par Yves Pouchet, Paris, 1998; Cru, J.-N., *Témoins*, Nancy, 1993; *Journaux de combattants & civils de la France de Nord dans la grande guerre*, édités par Annette Becher, Paris, 1998; Procacci, G., *Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra. Con una raccolta di lettere inedite*, Roma, 1993; *Paroles de poilus. Lettres de la Grande Guerre. Sous la direction de J.-P. Guéno et Yves Lamplume. Mises en images de Jérôme Pecnard*, Paris, 1998; *Paroles de poilus. Lettres et carnets du front 1914–1918. Sous la direction de J.-P. Guéno et Yves Lamplume*, Radio française, 1998.

⁵ Cfs.: Becher, A., *La Guerre et la Foi: De la mort à la mémoire 1914–1940*, Paris, 1940; *Monuments de mémoires, Monuments aux morts de la Grande guerre*, sous la direction de Annette Becher et Philippe Rivet, Paris, 1991; Winter, J., *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* Cambridge, 1998.

читатеља да се, као и Анет Бекер запита: „Да ли су остале извесне затамњене зоне, које би могле оправдати другачије истраживање тог кључног догађаја нашег ужасног XX века?” (Becher 1994:8).

Седамдесет и осам година после првих аналитичких радова о Великом рату и скоро тридесет година након „бума” интердисциплинарних истраживања, савремена бугарска историографија о Првом светском оружаном конфликту као да борави у једном другом социјалном времену, остајући у другачијој научној перспективи. Недотакнута ниједном од до сада побројаних тенденција или праваца,⁶ домаћа историографија као да се „осећа доста угодно” у свом статусу „поклонице традиционалне догађајне историје”, настављајући да истражује историју војних дејстава, мировних договора и политичких активности, да структурише историјско сећање на трагичне моменте „на катастрофе и поразе”, да жудњи за „једињењем са једноплеменом браћом...” даје вредносно-нормативан смисао. Сама за себе, наша историографија о Великом рату остаје доследна у осмишљавању „бугарске судбине”, у оцртавању рефлексивних поља историчарске (само)спознаје, намећући дискурсиван контекст „културе пораза”; наша савремена историографија, остаје драгоцену у процесу изграђивања националне мета-повести, формирајући је око великих политичких догађаја и биографија, утемељујући основни субјект историчаревог дејства око појма „народ/нација”, који се самоосвешћује током процеса изградње бугарске државности и њене политичке активности (где се „социјално” и „друштвено” јављају само у функцији „политичког”). Занемарујући социјалну, културну и историју менталитета Великог рата у њиховој свеобухватности, наша национална историја себе је искључила из текуће светске дискусије о Првом светском рату и успела да самоодстри бугарски прилог дебати о „сећању на рат и његово преформулисање” (у предвечерје осамдесетогодишњице од његовог завшетка).

Посматрано из те перспективе, књига Ивана Еленкова (Иван Еленков, *Родно и Дяно. Принос към историята на несбъднатия „десен проект” в България от времето между двете световни войни*, София, 1998) је догађај; она је догађај јер представља први покушај бугарске историографије да тематизује место интелектуалног послератног доживљавања феномена рата и да анализира културне рефлексije поколења, трансформишући ратне вредности и представљајући их као филозофске параметре „десног” и „левог” радикалног геста; она је догађај јер представља прво „отискивање” изван традиционалне интерпретативне схеме рата (које обавезно укључује и приповест о националном уједињењу), како би утемељила историјско истраживање „рата као доживљеног”, проблематизованог у различитим равнима смисла „десног бугарског интелектуалаца” (Найдан Шейтанов, Спиридон Казанджиев, и Јанко Јанев) и (ре)конструишући културни контекст између два рата („ратови и вредносне трансформације у бугарској култури”).

Књига Ивана Еленкова је догађај јер пред домаћом историографијом открива перспективе „друге-не-политичке догађајне историје”, осликавајући

⁶ Овде искључујемо, разуме се неколико страница, у којима Вера Мутафчиева експлицира место ратног искуства њеног оца у његовом потоњем професионалном путу, чак и визуелно решење за корице књиге потврђује место које кћер поклања војним доживљајима свог оца – на корици је објављена ратна фотографија поручника Мутафчиева на општој сивој позадини. Види: В. Мутафчиева, *Разгадавајки баца си*, София 1998.

примамљиве хоризонте 1. историје интелектуалног живота, дешифрирајући социјалне навике мишљења („Размишљања из међуратног времена о дугу интелигенције и вољи за влашћу”; „Дебате о бугарском културном идентитету у времену између два светска рата”), 2. историје вредносних оријентација, проучавањем циљева које себи задаје једно друштво, „признатих” начина дејстава индивидуе-групе-заједнице (Уставна дебата из 1879. и пројект друштва. Бугарски либерални пројект?“); „Индивидуализам Пенчо Славейкова” у културном контексту доживљеног у послератном свету као „криза”; „Егзистенцијалне области „кризе” у текстовима Јанка Јанева”) и 3. историје менталитета, која истражује колективне аутоматизме у сфери изражајног, представама „о себи”, о свету који окружује и место појма „ти” у њему („Културна основа доживљеног у послератном свету као криза”; „Лево” и „Десно” поколење. (Проблем промене у менталитету)). Она је догађај, јер указује на могућност примене толико траженог и жељеног интердисциплинарног приступа у научном истраживању и проширује смисао појма историјски архив (такав „постаје” текст, који садржи „егзистенцијални сукоб” извесне личности, „путем” чијег „тумачења” Иван Еленков описује „духовне садржајне епохе”).

„Родно и Дясно”, је догађај, јер је прво реконструисање бугарског „десног пројекта”, виђеног не у очекиваном сукобу са „левим пространством”, већ у конфликтном односу интелектуалца и послератног света, промишљеног, и доживљеног кроз појам „кризе”, услед „осећаја безнадежне занемарености човека у животу устројеном после рата” (Еленков 1998:76). Она је догађај, јер је у њој „смисао” „десног пројекта” изведен непосредно из „егзистенцијалних реакција Јанка Јанева на вредносне трансформације културе међуратне епохе...”, поклапајући се „са реакцијом европских интелектуалаца из друштва оних који су преживели рат”, оних који... жале, представљајући истовремено и ознаку онога за чим жале” (Исто:92), „и одражавају незадовољство и стање опште неукључености у културу после рата” (Исто:93), и поново, кроз потрагу за „решењем кризе” у „дискурсивним катарзама” критике модерности у кључним бугарским културним ситуацијама („етничким ознакама, као одређујућем изразу човека”, „спором о бугарској раси”, „дебатом о бугарској етногенези, државности и нацији као опредељујуће „бугарском”, „народнопсихолошки дискурс”, „антропологија тенденција”) (исто: 132), стварајући концепције о „бугарском”, „домаћем” и „исконском”, које „у себи садрже „знање о животу” у смислу послератне „категорије наде”. (Исто: 134).

„Родно Дясно” је догађај, јер представља први покушај тумачења културних потенцијала „неоствареног десног пројекта” ван контекста „фашизма” и „националсоцијализма”; истражујући његове основне смисаоне акценте („Решења за човека и друштво”), доследно објашњавајући кључне појмове попут: „рата” (као „хаоса и следе природе”, чији доживљај нуди „другачији поглед и ново сазнање о животу”), „кризе” (као онтолошког задатог проблематизовања „живота”) и „живота” (као „логичне антитезе хаоса и распадања”). Рашчлањивање културног контекста између два светска рата „настаје” 1. реконструкцијом јавне дебате интелектуалаца („као дискурсивне равни..., којом се постиже морално вредновање социјалног ступња образованости, и решава питање њихове маргинализованости, наметнуте околностима социјалне и културне необразованости, путем зближавања... „знања и власти”

(Исто: 64)), 2. оцртавањем преласка ка модерности у пространству егзистенцијалних сукоба, растумачених кроз „реакцију на индивидуалну самоспознају” (Пенчо Славейков) као стратегије за превазилажење сопствене маргиналости” и 3. тумачењем раних антимодернистичких критика, гестова и доживљаја послератног времена у категоријама попут „хаотичности, паралишућег ужаса, немогућности контроле”, смештених у ратно искуство „послератног поколења рођених између 1870. и 1910. г.”. Ту је „бугарско” саздано као „утопијско пространство слободе и „добива статус појма протестујућег против либералног реда” (Н. Шейтанов); овде се могући појам идентитета односи на „реконструкцију „бугарског етноса” као пространства „савршене самобитности” (Исто: 130), а „народнопсихолошко” функционише у равни синтезе распадајућих слика модерног бугарског идентитета...” (Исто: 158). Ту културни потенцијал „десног пројекта” достиже област сопствене „немогућности”, стављајући решења за човека и друштво у међусобну функционалну зависност у равни „живот=домаће=бугарско” и утопијски контекст „бугарске јединствености”.

Истраживање Ивана Еленкова, вероватно ће отворити и дискусију о стратегијама бугарске модернизације, чији су културни кодови овде приказани кроз дебат о Трновској конституцији, о вредносним критеријумима родоначелника бугарске државности, који се јављају у осмишљавању појмова „слобода” и „једнакост”, у конципирању „изворишта власти” и утемељивању „државног пространства”; ово истраживање вероватно ће отворити и дискусију о „ситуацији” у бугарској модерној култури, која „производи масовног човека”, о „методолошком приступу” приликом „установљавања генерацијске општости и о утемељењу поколења као социјалног и културног субјекта, о младалачакој култури, о културним основама „ране антимодернистичке настројености, која ствара деструктивну антилибералну идеологију”...

И, уколико „размишљења” и „разговори” о „Родно и Дясно” не остану затворени у различита „лоби-пространства” универзитета, института и пријатељских кругова (како би били укључени или искључени у научни живот по методу „похвала” или „критика”), већ се формулишу у „дискурзивну катарзу” професионалне критике (примењене у равни научне дискусије), можда ће наше поколење наредном завештати једну, бар не толико тужну историју историје.

Литература:

- Audoin-Rouzeau, St., 1914–1918, Les combattants des tranchis a travers leurs journaux, Paris, 1986.
- Audoin-Rouzeau, St., L'enfant de l'ennemi (1914–1918). Viol, avortement, infanticide pendant la Grande guerre, 1995.
- Audoin-Rouzeau, St., La Guerre des enfants (1914–1918): essai d'histoire culturelle, Paris, 1993.
- Barhas, L., Les carnets de guerre de Louis Bartas, tonnelier 1914–1918. Introduction et postface de Rityr Cazalas, Paris, 1978.
- Becher, A., La Guerre et la foir: De la mort a la mйmoires 1914–1940, Paris, 1940.
- Becher, J.-J., La Grande guerre et le peuple franзais, Paris, 1982.

- Bloch, M., *I re traumaturchi. Studi sul carattere sovranaturale attribuito alla potenza dei re particolarmente in Francia e in Inghilterra. Prefazione di Jacques le Goff con un Ricordo di Marc Bloch di Lucien Febvre*, Torino, 1989.
- Bloch, M., *L'êtrange d'êfaite*, Paris, 1946.
- Bloch, M., *Les rois traumaturches. Ètudes sur le caractêre surnaturel attribuy a la puissance royale particulêrement en France et en Angleterre*, Strasbourg, 1924.
- Bloch, M., *Mêmoire collective, tradition et coutume a propos d'un livre rêcent*, In: *Revue de synthêse historique*, 1925/40. (Рецензия по повод книгата на М. Халбвакс, Социалните рамки на паметта, Париж, 1925. [Halbwaks, M., *Les cadres sociaux de la m]êmoire*, Strasbourg, 1925.)
- Bloch, M., *Mêmoires de la guerre, 1914–1918*, Introduction de St. Audoin-Rouzeau, Paris, 1997.
- Bloch, M., *Rêflexions d'un historien sur les fausses nouvelles de la guerre*, In: *Revue de synthêse historique*, 1921/33.
- Blondel, Ch., *Introduction a la psychologie collective*, Strasbourg, 1928.
- Brownmiller, S., *Against our Will. Men, Women and rape*, New York, 1975.
- Burke, Peter, *The Frenche Historicak Revolution. The Annales School 1929–1989*, Cambridge, 1990.
- Charles-Olivier Carbonell et Georges Livet, *Au berceau des Annales. Le milieu strasbourgeois. L'histoire en France au dêbut du XXe siêcle. Actes du Colloque de Strasbourg (11–13 octobre 1979)*, Toulouse, 1979.
- Cooper, C., *Behind the lines: one woman's war, 1914–1918*, London, 1982.
- Cru, J.-N., *Têmoins*, Nancy, 1993.
- Eksteins, M., *Le Sacre du Printemps: La Grande Guerre et la naissance de la moderne*, Plon, 1991.
- Febvre, L., *Souvenirs d'une grande histoire: Marc Bloch et Strasbourg, in Mêmoriales des annêes 1939–1945*, Strasbourg, 1945.
- Fink, C., *Tradaction and introduction of March Bloch, I re traumaturchi. Studi sul carattere sovranaturale attribuito alla potenza dei re particolarmente in Francia e in Inghilterra* Torino, 1973.
- Journaux de combattants & civils de la France de Nord dans la grande guerre*, editêes par Annette Becher, Paris, 1998.
- Kocka, J., *Facing total war: Gearmany society, 1914–1918*, Leamington Spa, 1984.
- Le Goff, Jacques, *Prêface de Marc Bloch, Les rois thaumaturches. Ètudes sur le caractêre surnaturel attribuy a la puissance royale particulêrement en France et en Angleterre*, Paris, 1983.
- Malograni, P., *Storia politica della Grande guerra 1915–1918*, Bari, 1969.
- Maurin, J., *Armêe-Guerre-sociêtê. Soldats Langdociens (1889–1919)*, Paris, 1982.
- Monuments de mêmories, Monuments aux morts de la Grande guerre*, sous la direction de Annette Becher et Philippe Rivet, Paris, 1991.
- Mosse, G., *Fallen solders. Rechapng the memory of the worlds wars*, Oxford, 1990.
- Paroles de poilus. Lettres de la Grande Guerre. Sous la direction de J.-P. Guêno et Yves Laplume. Mises en images de Jêrême Pecnard*, Paris, 1998.
- Paroles de poilus. Lettres et carnets du front 1914–1918. Sous la direction de J.-P. Guêno et Yves Laplume*, Radio franzaise, 1998.
- Pourcher, Iv., *Les jours de guerre. La vie des Franzais au jour le jour entre 1914 et 1918*, Plon, 1994.

- Procacci, G., *Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra. Con una raccolta di lettere inedite*, Roma, 1993.
- Schmit, J.-Cl., *March Bloch*, In: *La nouvelle histoire*, Paris 1978.
- Sylvie Caucanas et Rêmu Cazals (edit) 1997: *Traces De 14–18*, Carcassonne.
- The Nation's Cause, French, English and German Poetry of the First World War*, Routledge, 1991.
- Tomaselli, S. and r. Porter (ed.), *Rape*, Oxford, 1986.
- Un commandant bleu horizon. Souvenirs de guerre de Bernard de Ligonnus 1914–1917*, prêsentêes par Yves Pourcher, Paris, 1998.
- Winter, J. and J.-L. Robert (ed.), *Capital cites at war: Paris, London, Berlin, 1914–1919*, Cambridge, 1997.
- Winter, J., *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* Cambridge, 1998.
- Winter, J., *The Great War and the British people*, Basingstoke, 1986.

Превео Владимир Јовановић